

IGU INŠTITUT ZA GEOGRAFIJO UNIVERZE
EDVARDA KARDELJA V LJUBLJANI

STANJE IN NOVEJŠI RAZVOJ PASTIRSKEGA GOSPODARSTVA V
SLOVENSКИH ALPAH

Jurij Senegačnik

Ljubljana, december 1983

VI. STANJE IN NOVEJŠI RAZVOJ PASTIRSKEGA GOSPODARSTVA V SLOVENSkih ALPAH

Oris problematike planinskega gospodarstva

Planinsko pašništvo je tradicionalen način izrabe gorskega sezonsko poseljenega ali neposeljenega prostora v slovenskih Alpah. Bistvo te oblike gospodarjenja je bila v preteklosti navezava dolinskih kmetijskih površin z visoko v gorah ležečimi pašniki v enoten gospodarski obrat. Tradicionalne oblike organizacije planinskega pašništva se dolgo niso spreminjale, dokler niso velike družbene in gospodarske spremembe po II. svetovni vojni posegle v sistem planinske paše. Planinsko gospodarstvo je bilo podvrženo čedalje hujšemu propadanju praktično do danes, saj je moč večje nove impulze zaslediti šele nekaj zadnjih let.

Vzroki, ki so povzročili tako uničujoče propadanje nekoč cvetočega planšarstva, so v veliki večini družbene narave. Velike družbeno gospodarske spremembe po drugi svetovni vojni so spremenile lastniško-posestne razmere, zanemarile zasebno kmetijstvo in ostro razmejile živinorejske in gozdarske interese v planinskem območju. Leta 1948 je bil sprejet zakon o gospodarjenju s premoženjem bivših agrarnih skupnosti, ki je le-tem odvzel lastništvo nad pašnimi površinami, ki so bile proglašene za splošno ljudsko premoženje. Ta zakon pa seveda v ničemer ni spremenil pašnih pravic na pašnikih in pravic sevitutne paše v gozdovih. Udarec pašništvu je bil odlok o prepovedi gozdne paše leta 1958, ki pravzaprav ni imel strokovnega opravičila, gmotno pa je prizadel veliko kmetov in zbudil dvom v dobre namene občinskih odborov (Bertoncelj, 1983). Seveda pa ni mogoče trditi, da je bilo le to krivo čedalje hujšemu propadanju planšarstva. Glavne vzroke je treba iskati v dejavnostni preslojitvi prebivalstva, ki je bilo tradicionalno vezano na to obliko gospodarjenja. V Sloveniji se je zmanjšal delež kmečkega prebivalstva v obdobju 1948 do 1981 od 44% na 10%. Industrializacija je s svojimi učinki posegla

tudi v alpske doline in mladina je videla boljše in sigurnejše možnosti preživljanja pri delu v tovarnah. Kmetje so začeli dajati veliko več poudarka enostavnejši dolinski živinoreji. O tem nam govori tudi dejstvo, da na primer v Bohinju, kjer je bilo nekoč eno najbolj cvetočih planšarskih središč, oddajo kmetje danes več mleka kot takrat, ko je planšarstvo še cvetelo (Bertoncelj, 1980). Ravno za Bohinj smo tudi v zadnji raziskavi ugotovili, da je to praktično edino planinsko območje, kjer se je število živine na planinah v desetletju 1973-1983 še nadalje zmanjševalo.

Globlje vzroke za nazadovanje planšarstva je torej treba iskati v izredno težkem delu in premajhni socialni varnosti ljudi, ki se ukvarjajo s planšarstvom. Vsi razpoložljivi podatki nam govorijo o čedalje manjšem številu ljudi, ki so pripravljeni za planšarska opravila na planini. Zavedati se je treba, da je planinsko gospodarstvo zaradi dragega vzdrževanja pastirskih objektov in pašnikov draga oblika kmetijske proizvodnje, ki je mnogo dražje od paše živine na skupnih dolinskih pašnikih. Primerjava današnjega stanja s preteklim nam kaže, da pašne skupnosti opuščajo izrabo odročnih in težko dostopnih planin in izrabo teh zemljišč raje nadomeščajo z intenziviranjem pašnih površin v bližini hlevov. Tako je v zadnjem desetletju nastalo precej novih skupnih planinskih pašnikov z združevanjem zasebnih senožeti ali celo travnikov, ko se kmetije povezujejo v manjše pašne skupnosti (Rabič in Schlamberger, 1983).

V zadnjih letih se je med drugimi tudi zaradi splošnih gospodarskih težav začel spreminjati odnos do kmetijstva. Sprejeti so bili novi zakoni o kmetijskih zemljiščih (1979) in njihovem varstvu (1982), združevanju kmetov (1979) in o zagotavljanju in usmerjanju sredstev za usposabljanje zemljišč za organizirano kmetijsko proizvodnjo in pospeševanje primarne proizvodnje hrane (1982).

V ta okvir spadajo tudi naloge za ureditev in intenziviranje planinskih pašnikov. Zveza kmetijskih zemljiških skupnosti Slovenije raspisuje natečaj za dodelitev sredstev za agromelioracije in ureditev pašnikov v hribovitih območjih.

Povečalo se je tudi moderniziranje perspektivnejših planin s strokovno ter materialno pomočjo ter sredstvi kmetijskih združenj, občin in gozdnega gospodarstva. Povedati pa je treba, da so družbene pomoči (materialna, kreditov in nepovratnih sredstev) deležni bolj nižinski pašniki ali vaški pašniki v bližini hribovskih vasi ter perspektivne planine, prometno odmaknjene in težko dostopne planine ter manjše zasebne planine pa praviloma ostajajo samo na skrbi lastnikov živine. Uspesnost pospeševalne službe pa je precej različna, če primerjamo med seboj posamezna planinska območja. Velik pomen za revitalizacije planin pomeni lasti izboljšana prometna dostopnost, saj se je v zadnjem desetletju dodatno močno povečalo število planin, ki so postale dostopne vsaj s traktorjem. Hribovske kmetije doživljajo različne ureditvene programe. Seveda pa trend propadanja planšarstva ne pojenjuje tam, kjer je ta oblika gospodarjenja ostala samo stara tradicija brez ustreznih gospodarskih rezultatov. Težje možnosti zaposlovanja mladih, predvsem pa višje cene mesa so začele stimulirati tudi nekmetiško prebivalstvo za vzrejo živine za sako, ki ponovno izkorišča že močno ali povsem opuščene planine. Pričakovati je, da bo tovrstnega zanimanja še več.

Stopnjevana urbanizacija po vojni je sprožila večje potrebe po rekreacijskih območjih. Kakor so bile planine tradicionalno svet planšarskega gospodarstva, se danes na tem območju srečujejo in si tudi nasprotujejo tudi druga dejavnosti. Predvsem gre za različne aktivnosti v zvezi s potrebo po izrabi prostega časa. Čedalje večje prodiranje turistično-rekreativnih aktivnosti na planini se je odražalo tudi v izgradnji različnih turističnih

ter športno-rekreacijskih objektov, sekundarnih počitniških bivališč in infrastrukturnih naprav. Te nove dejavnosti pa vzbujajo v ekološko zelo občutljiv gorski svet vrsto novih problemov. Pomenijo sicer oživljanje planin, vendar oživljanje s čisto drugačno funkcijo, ki pa večinoma ne prispeva dosti k oživljanju tradicionalne funkcije, lahko pa predstavlja celo moteč element za samo planšarstvo.

Splošna metodološka pojasnila

S proučevanjem pastirskega gospodarstva se lahko srečamo v raziskavah kmetijskih strokovnjakov, ekonomistov, gozdarjev, urbanistov, etnologov in drugih. Praviloma te raziskave obravnavajo le manjša območja in so pisane z vidika posameznih strok. Veliko pozornost so planšarstvu v preteklosti posvečali predvsem etnologi.

Ta problematika je vsekoli privlačila pozornost geografov v celotnem alpskem prostoru, katerega integralni del so tudi slovenske Alpe. Izsledki raziskave so tudi publicirani v številnih publikacijah, aktualnost te problematike pa dokazujejo tudi razni geografski simpoziji posvečeni tej problematiki (apr. Rottach-Eggern leta 1962, Schliersee leta 1978), kjer so stanje po posameznih alpskih deželah podajali tudi naši raziskovalci.

Nekateri naši geografi so svoje pozornost usmerjali samo v nekatere predele našega gorskega sveta. Tu velja omeniti predvsem raziskave Jordana Čerčka, Fajglja ter v novjšem času Vojvode in Jeršiča. Spet drugi so obravnavali tudi izvenalpske planine (Melik, Leban, Klemenčič) ali pa planine v zavejstvu (Ilešič, Piry). Najbolj velikopotezno se je od starejših avtorjev ukvarjal s planšarstvom Melik, ki je naredil tudi splošen pregled čez vse Julijske Alpe. V zadnjem času je treba omeniti tudi prve raziskave z namenom sanirati obstoječe stanje (M. Klemenčič, Piry).

Najobsežnejši pregled celotnega alpskega pastirskega gospodarstva je pri nas s poudarkom na socialno-geografskem proučevanju v okviru raziskav na Inštitutu za geografijo Univerze opravil M. Vojvoda v sodelovanju s L. Tončičem. Narejena sta bila dva pregleda čez celotne slovenske Alpe, in sicer veljajo podatki za leti 1966 in 1975. Obe študiji (Spreminjanje gospodarskih funkcij in fiziognomije sezonsko poseljenega pasu v slovenskih Alpah iz leta 1967 in Preobrnba gorskega sezonsko pastirsko poseljenega področja Slovenije) predstavljata temelj za kvantitativno in kvalitativno primerjavo današnjega stanja s preteklim, ker je eden glavnih ciljev naše raziskave.

Danes se zbirajo podatki o pastirskem gospodarstvu na različnih nivojih in rešeno lahkostudi, da njihova točnost precej varira za posamezna območja. Podatke ponekod dosti skrbno vodijo pri ravnih pašnih skupnostih, drugod pa je organizacija pašnih skupnosti precej neurejena in temu ustrezni so tudi njihovi podatki. Podatke pašnih skupnosti zbira tudi združna organizacija osivo-na pospeševalne službe. Največji problem je pomanjkljiva statistika za najhne zasebne planine, kjer sploh še niso organizirane pašne skupnosti, po drugi strani pa združna organizacija vodijo skupne statistike za vse pašnike, tako za nižinske kot za visoko ležeče planinske.

Pri svojem delu smo tako uporabili podatke zbrane pri združnih organizacijah in na občinah, se posvetovali s pospeševalci, predvsem pa smo se pri zbiranju podatkov obrnili na neposredne negovalce kulturne pokrajine na planinah - to je na lastnike živine. S posebnim vprašalnikom smo zajeli vse predsednike pašnih skupnosti v slovenskih Alpah in tudi na lastnike zasebnih planin, kjer niso ustanovljene pašne skupnosti. To je terjalo veliko zahtevnega terenskega dela, toda glavne probleme smo tako spoznali iz prvih ust. Anketiranje najetega pastirskega osebja ne bi prineslo zaželenih rezultatov, saj gre pretežno za ostarele ali

tudi socialno problematične ljudi. Poleg tega so lastniki živine, ki so predsedniki pašnih skupnosti, veliko bolj na tekočem s točnimi podatki. Nekaj vprašalnikov so nam izpolnili tudi pospeševalci na terenu.

Za raziskavo smo uporabili tudi analitično gradivo študentskega raziskovalnega tabora v Lučah julija 1983, kjer je geografska skupina z anketiranjem proučevala prav planšarstvo. Pri Savinškem planinskem območju veljajo podatki za leto 1982 (zbrani na kmetijski zadrugi in s anketiranjem), ker pašne skupnosti poleti še niso imele točnih podatkov za letošnje leto. Za ostala območja pa smo zbrali podatke za leto 1983. Zbrali smo ogromno podatkov za vsako posamezno planino in jih analitično obdelali. V tem prikazu posredujemo samo največje ugotovitve, večino podatkov iz obsežnega zbranega gradiva pa bomo uporabili v nadaljevanju raziskave. Marsikateri podatki (npr. o površinah, številu vikendov itd.) so potrebni preverjanja ali tudi podrobnega terenskega kartiranja, kar bomo izvedli v naslednji fazi raziskave. Zavedamo se, da je problematično, ker velja del podatkov za leto 1982 in večina za 1983, vendar smatramo, da to bistvenih ugotovitev glede najnovejšega razvoja v ničemer ne zmanjšuje.

Število aktivnih planin in teritorij proučevanja

Predenspregovorimo o točnem številu aktivnih planin, se je treba ustaviti pri problemu, kaj sploh šteti pod pojem "planina". Melik (1950), ki se je podrobneje ustavil ob problemu opredeljevanja "planin", označuje "planino" kot enoto gorakih pašnikov, kamor šenejo čez poletje živino na pašo. Živina ostane tam po več tednov ali celo mesecev, saj so urejeni hlevi in za pastirje dani ali kakršne koli zgradbe za bivanje v dobi pašo. Seveda je na paši prisotno tudi pastirsko osebje. V svoj obseg proučevanja pa je Melik vključil tudi druge variante planin, to

je takšne, ki so brez pastirskih objektov in kjer je živina brez nadzora. Izpustil pa je nekdanje vaške srenjske pašnike, ki ležijo v okolici vasi. Ljudsko pojmovanje marsikje gorskih pašnikov, ki so namenjeni samo jalovi živini, ne smatra za planine. Spričo propadanja planinskega gospodarstva v preteklosti se je do danes vseskozi večalo število nekdanjih mlečnih planin, ki se danes uporabljajo le še za jalovino. Seveda jih zaradi porušene tradicionalne organizacija planinskega gospodarstva ne moremo kar tako izločiti iz obravnave. Vojvoda (1967) in 1975) je v svojih raziskavah registriral kot planine tudi gorske pašnike, ki so nastali iz opuščeni kmetij. Ta proces nastajanja "novih planin" se je danes še pospešil. Na drugi strani nastajajo "nove planine" iz nekdanjih gorskih senožeti, ki so jih nekoč kosili, danes pa so jih preuredili v pašnike za jalovo živino brez stalnega nadzorstva. V obseg te raziskave smo tako vključili nekaj "novih planin", ki so nastale na ta način.

Ker je eden osnovnih ciljev te raziskave ugotoviti novejši razvoj planinskega pašništva po letu 1973 in ga tudi podrobno kvantitativno in kvalitativno ovrednotiti, smo skušali zaobjeti v raziskavo isti teritorij proučevanja, kot sta ga imela Vojvoda in Tončič (1975). Na istem območju pa so se v zadnjem desetletju načrtno uredili nekateri novi gorski pašniki, ki jih kaže obravnavati kot planine. V tej fazi nismo obravnavali nekdanjih vaških srenjskih pašnikov, ki jih danes uporablja pašne skupnosti, čeprav se na njih prepase velike živine. Nekateri od takšnih pašnikov slušijo le za pomladansko in jesensko pašo živine, ki se seli čez poletje na planine (npr. območje Blejskega kota in Dobrav). To so izraziti nižinski pašniki. Druga skupina vaških pašnikov, ki jih tudi nismo vključili v prikaz zbranega gradiva, pa so vaški pašniki visoko nad dolino ležečih hribovskih vasi, kjer pa se mlečna živina vsakodnevno vrača v vas (npr. na Kebariška).

Pri registriranju "novih planin" pa se takoj znajdemo pred problemom, katere na novo urejene pašnike v občinah slovenskega alpskega sveta označiti kot "planine". Na kmetijskih združenjih vodi evidenco o delovaju pašnih skupnosti skupaj za nižinske in višinske pašnike. Za pašništvo se na novo vgrajujejo in čistijo nekdanje senošeti ali pa opuščene kmetije tako čisto v dolini ali vsaj v neposredni bližini naselij kot tudi na višjih in bolj odmaknjenih področjih. Z nadmorsko višino si ne moremo pomagati dosti, saj ležijo naselja od koder se žene živina na planine, na Tolminskem komaj nad 200 m nadmorske višine, v Zgorajsesavski dolini pa tudi čez 800 m. Kot kriterij smo zato vzeli odmaknjenost oziroma nekaj stometrsko višinsko razliko od naselij v dolini. Na teh "novih planinah" se je lahko v manjšem obsegu paslo tudi prej, vendar jih v omenjenih Vojvodovih raziskavah še ni. Da bi bila primerjava z letom 1973 in tudi leti prej čim bolj natančna, smo pri tabelaričnem prikazu ločili "stare planine", ki so jih registrirali prejšnji raziskovalci in pa te "nove planine", pri katerih kaže v bodoče spremljati njihov razvoj. Te "nove planine" smo registrirali predvsem v občini Tolmin.

Pri določitvi točnega števila aktivnih planin pa se znajdemo tudi pred problemom združevanja planin. Nekdanji lastniško-posestni odnosi so se spremenili. Spričo opustitve velikega števila planin in zmanjševanja števila prebivalstva, ki je bilo vezano na planinsko pašništvo, so sčasoma nekdanje strogo določene pašne pravice izgubile na veljavi. Pašne površine so se množično zaraščale, zmanjšal se je pritisk na travne ruše in danes se živina iz ene vasi pase tudi na bližnjih planinah, kjer se nekoč ni smela. Planinske pašnike, ki so jih nekoč smatrali kot dve ali več ločenih planin, danes smatrajo tako kmetje kot pospeševalci na kmetijskih združenjih za en pašni obrat oziroma eno planino. Če hočemo kvantitativno primerjati današnje stanje s preteklim, smo te združene pašnike pri obravnavi zopet razbili na nekdanje planine.

Kot aktivne planine smo vzeli vse tiste, na katerih se je poleti pasla živina na glede na to, če jo kmetje ali pospeševalci smatraje za opuščeno planino, ker tam pastirskega nadzora nad živino in še nekaj let na planini niso bila opravljena nobena dela.

Pri primerjavi števila aktivnih planin smo se držali seznama planin, ki jih je obravnaval Vojvoda (1967). Izjemo smo naredili edino pri planinskem območju Menine. Prebivalstvo iz G. vasi v Tuhinjski dolini je imelo nekoč le 6 najhujih zasebnih planin na Menini. Pri vseh prikazih so te planine združene v 6 skupin glede na vas, iz katere so lastniki. V našem prikazu smo jih obravnavali kot združene planine (po ena planina na vas) in temu ustrezno smo priredili tudi skupno število aktivnih planin leta 1966 in 1977.

Skupno se je v letih 1982/83 živina pasla na 234 planinah (tabela št.1), od tega na 216 nekdanjih planinah in 19 na novo registriranih. Opuščanje planin se je v zadnjem desetletju sicer še nadaljevalo, vendar še zdaleč ni imelo več tako katastrofalnega obsega kot v prejšnjih obdobjih. Samo v obdobju 1966-1973 znaša indeks gibanja števila planin 74,8, če pa primerjamo razdobje 1973-1982/83 pa je indeks 93,1. Če primerjamo današnje skupno število aktivnih planin s številom leta 1973, sta danes celo dve planini več. Seveda pa je ta podatek treba jemati kritično, saj se v skupno število vštete nove registrirane planine in tudi delno aktivne planine. Pod slednjimi smo upeštevati tiste, na katere je živina sašla le prebhidno, sicer pa se je pasla na drugih planinah.

Tabela 1: ŠTEVILO AKTIVNIH PLANIN PO PLANINSKIH OBMOČJIH 1973, 1966
1982/83

Planinsko območje	Št. planin v letih:				
	1966	1973	1982/83	vse pl.	stare p.
Bohinjsko	29	27	26	26	-
Tolminsko	35	27	31	23	8
Kobariško	10	7	9	8	1
Bovško	11	6	6	5	1
Baška grapa	8	2	2	1	1
Dolinsko	24	21	17	16	1
Blad in Dobrave	26	21	28	27	2
Selška dolina	8	3	4	4	-
SV Karavanke	7	8	8	6	2
Srednje Karavanke	32	30	28	26	2
Jezersko in Kamniške Alpe	21	17	14	14	-
Menina	19	18	15	15	-
Savinjsko	77	45	46	45	1
SKUPAJ	310	232	234	216	19

Število in struktura živine na planinah

Glede na strukturo živine lahko planine razdelimo na mlečne planine, kombinirane planine, jalovne planine in ovčje planine. Danes močno prevladujejo jalovne planine, kar je spričo pomanjkaja planinskega personala razumljivo. Na marsikateri mlečni planini pa molzejo kar lastniki živine, ki se menjavajo na planini ali pa se vsakodnevno vračajo v dolino. Leta 1973 je bilo število vseh planin, na katerih so molzli in sirili 59, do danes pa se je to število zmanjšalo na 55. V to številko niso vštete ovčje planine. Največ planin, kjer se je še molzlo, je na Tolminskem planinskem območju. Tam je 16 ali 29,1% vseh tovrstnih planin. Sledijo Bohinjsko območje (20%), Kobaridsko območje (16,4%), Srednje Karavske (14,5%) in planinsko območje Jezerskega in Kamniških Alp (12,7%). Na vseh ostalih območjih skupaj pa so molzli le še na 4 planinah. Pri ovčjih planinah pa so molzli na 4 planinah na Bovškem.

Tabela št.2 nam prikazuje število živine v GNŽ za leti 1982/83. Kot je bilo že omenjeno, veljajo podatki v veliki večini za leto 1983. Skupno se je prepaslo 7.677,5 GNŽ, če pa ne upoštevamo novih planin pa 7.308,7 GNŽ. V vsakem primeru pa lahko rečemo, da je število živine na planinah v sedanjih nekaj letih prvič po desetletjih spet v porastu. Na prvem mestu je planinsko območje Srednjih Karavank, kjer se je prepaslo kar 1.040,1 GNŽ. Z nad 1200 GNŽ mu sledijo Savinjsko planinsko območje, območje Jezerskega in Kamniških Alp ter območje Blejskega kota in Dobrav.

Gibanje števila živine v razdobju 1973-1982/83

Zanimiva je primerjava s letoma 1966 in 1973 (tabela št.3). Če se je od leta 1966 do 1973 zmanjšalo število živine na planinah za več kot eno tretjino (indeks 62,1), pa se je v sedanjem

Tabela št.2: ŠTEVILO ŽIVINE V GNŽ 1982/83 PO PLANINSKIH OBMOČJIH

Planinsko območje	krave, breje telice	GNŽ	plemenska mlada živina	GNŽ	voli	GNŽ	ovce, koze	GNŽ	konji	GNŽ	prašiči	GNŽ	Skupaj GNŽ
Bohinjsko	343	343,0	494	345,8	12	14,4	3	0,3	23	29,9	2	0,8	734,2
Tolminsko	407	407,0	315	220,5	37	44,4	144	14,4	1	1,3	6	2,4	690,0
Kobariško	484	484,0	191	133,7	2	2,4	707	70,7	1	1,3	10	4,0	696,1
Bovško	53	53,0	72	50,4	-	-	1210	121,0	1	1,3	2	0,8	226,5
Baška grapa	35	35,0	35	24,5	13	15,6	-	-	-	-	-	-	75,1
Dolinsko	98	98,0	370	259,0	12	14,4	1646	164,6	4	5,2	-	-	541,2
Bled in Dobrave	361	361,0	476	333,2	12	14,4	520	52,0	42	54,6	-	-	815,2
Selška dolina	88	88,0	107	74,9	1	1,2	295	29,5	-	-	-	-	193,6
SV Karavanke	40	40,0	290	203,0	33	39,6	-	-	-	-	-	-	282,6
Srednje Karavanke	227	227,0	848	593,6	-	-	1430	143,0	57	74,1	6	2,4	1040,1
Jezersko in Kamniške Alpe	368	368,0	508	355,6	60	72,0	110	11,0	1	1,3	47	18,8	826,7
Menina	172	172,0	497	347,9	85	102,0	253	25,3	9	11,7	-	-	658,9
Savinjsko	118	118,0	719	503,3	130	156,0	576	57,6	48	62,4	-	-	897,3
Skupaj	2794	2794,0	4922	3445,4	397	476,4	6894	689,4	187	243,1	73	29,2	7677,5

Tabela 3: GIBANJE ŠTEVILA ŽIVINE V GNŽ PO PLANINSKIH OBMOČJIH
V OBDOBJIH 1966-1973 in 1973-1982/83

Planinsko območje	1966	1973	Indeks 73/66	vee plan.	ind. 83/73	stare plan.	indeks
Bohinjsko	1220,5	894,1	73,3	734,2	82,1	734,2	82,1
Tolainsko	925,9	633,65	68,4	690,0	108,9	601,9	94,8
Kobaridsko	958,8	359,75	37,5	696,1	193,5	639,6	177,8
Bovško	450,2	187,7	41,7	226,5	120,6	196,4	104,6
Baška grapa	197,5	19,8	10,0	75,1	379,3	17,7	89,4
Kolinsko	598,5	348,3	58,2	541,2	155,4	527,2	151,4
Bled in Debrave	597,25	499,65	83,7	815,2	163,2	795,6	159,2
Selška dol.	284,3	93,9	33,1	193,6	206,2	193,6	206,2
SV Karavanke	215,0	144,75	67,3	282,6	195,2	207,0	143,0
Srednje "	840,15	708,5	84,3	1040,1	146,8	1040,1	146,8
Jezersko in Kamn. Alpe	965,5	705,3	73,1	826,7	117,2	826,7	117,2
Menina	7424,0	565,2	76,2	658,9	116,6	658,9	116,6
Savinjsko	1180,25	517,8	43,9	897,3	173,3	869,8	168,0
SKUPAJ	9151,9	5678,5	62,1	7677,5	135,2	7308,7	138,7

desetletju za okroglo tretjino povečalo. Če še primerjamo samo stare planine, znaša indeks 128,7, če pa vključimo v primerjavo še nove planine, pa je indeks kar 135,2. Zanimiv je tudi razvoj glede na strukturo živine. Število krav se ni bistveno spremenilo, pač pa se je skoraj podvojilo število jalovalne mlade živine, več kot podvojilo pa se je število ovac. Vse to je odraz intenzifikacije živinoreje in še zlasti povečanega interesa za ovčerejo. Po drugi strani pa je ta porast treba pripisati večjemu številu jalovalne živine, ki se pase tudi brez pastirja.

Če primerjamo gibanje števila živine v zadnjem desetletju po posameznih planinskih območjih opazimo, da se je število živine na planinah zmanjšalo pravezprav le na Bohinjskem planinskem območju (indeks 82,1). Če vzamemo za primerjavo samo stare planine, se je število živine zmanjšalo tudi na Tolminskem območju in območju Baške grape. Po drugi strani beleži to zadnje področje zaradi ene nove planine največji porast. Zelo visoke poraste (v vsakem primeru indeks nad 150) imajo Kobaridsko in Dolinsko območje, območje Blejskega kota in Dobrav, Savinjsko območje in pa planinsko območje Selške doline, kjer se je število živine več kot podvojilo. Največje povečanje absolutnega števila živine na planinah se izkazuje Kobaridsko območje, območje Blejskega kota in Dobrav, Srednje Karavanke in Savinjsko območje, kjer znaša porast preko 300 %.

Za vsako planino posebej smo ugotavljali, kakšen razvoj je doživela v zadnjem desetletju. Topogledno smo planine razdelili v pet skupin (tabela št.4). Glede na gibanje števila živine na planini v obdobju 1973-1982/83 smo ločili planine, ki se izkazujevale porast, stagnacije ali pa padec števila živine. Četrto skupino predstavljajo delno aktivne planine, peto pa nove planine. Pri delno aktivnih planinah je težko govoriti o porastu ali padcu, ker se je na njih živina sadrževala le občasno in včasih niti ni moč ugotoviti njenega števila.

Tabela 4 : ŠTEVILLO PLANIN GLEDE NA GIBANJE ŠTEVILA ŽIVINE 1973-1982/83 IN LASTNIŠTVO PO PLANINSKIH OBMOČJIH

Planinsko območje	porast			stagnacija			padec			delno akt.			nove planine		
	družb.	zaseb.+ družb.	zaseb. Skup.	družb.	zaseb.+ družb.	zas. Skup.	družb.	zas.+ druž	zas. Skup.	družb.	zas.+ druž	zas. Skup.	družb.	zas.+ družb.	zas. Skup.
Bohinjsko	11		11	7		7	7		1	8					
Tolminsko		1	5	3	2	2	7	2	2	6	10		2	6	8
Kobariško	2		4			6		2			2		1		1
Bovško	2	1		1		3	1		1		1			1	1
Baška grapa			1			1							1		1
Dolinsko	7	4	3			14			2				1		1
Bled in Dobrava	16		3			19		2	2	1	2	2	1	3	2
Selška dolina	3			1		3			1						
SV Karavanke	3			2		3			2	1	1				2
Srednje Karavanke	17			5		17			5	2	2	2	2	2	2
Jezerško in Kamn.Alpe	12			1		12			1	1					
Menina	7	1			1	8		1	1		5	6			
Savinjsko	18		10	2		28		12	14	2	3				1
Skupaj	98	7	26	22	3	131	41	21	3	14	38	4	1	5	7
%	74,8	5,3	19,8	53,7	7,3	100,0	100,0	55,3	7,9	36,8	100,0	80,0	20,0	100,0	36,8

Tabela 5 : SKUPNO ŠTEVILO PLANIN GLEDE NA GIBANJE ŠTEVILA ŽIVINE 1973-1982/83 IN LASTNIŠTVO

Gibanje št. živine	L a s t n i š t v o							Skupaj	
	družbena	%	zas.+ družb.	%	zasebna	%		%	
porast	98	64,4	7	41,2	26	40,0	131	56,0	
stagnacija	22	14,4	3	17,6	16	24,6	41	17,5	
padec	21	13,8	3	17,6	14	21,5	38	16,2	
delno akt.planine	4	2,6	1	5,9	-	-	5	2,1	
nove planine	7	4,6	3	17,6	9	13,8	19	8,1	
S k u p a j	152	100,0	17	100,0	65	100	234	100	

Skupno je porast iskasevalo 56% vseh planin, 17,5% stagnacije in 16,2% padec števila živine v zadnjih le letih. Zabeležili smo tudi 19 novih planin, kar znaša 3,1% vseh planin. Vsekakor je to zelo pozitivno, saj v razdobju 1966-1973 nikjer v slovenskem alpskem prostoru ni bila urejena niti ena nova planina. Vprašljivo pa je tudi, če se ni katera od novo registriranih planin prej le izmuznila registraciji, saj se nam opažanja na terenu potrdila, da se marsikje sicer že prej male pasli, vendar ne v takega obsegu, predvsem pa pašnikov niso načrtno uredili.

Zanimiva je medsebojna primerjava posameznih planinskih območij glede na število planin, ki so doživljale porast, stagnacije ali padec števila živine v zadnjem desetletju. Poleg Baške grupe, ki je imela že leta 1973 le še dve aktivni planini, je moč največje število planin, ki so beležile padec, opaziti na Bohinjskem in Tolminskem planinskem območju. To pa sta ravne območji, ki imata še danes največ mlečnih planin. Na Bohinjskem je 42,3%, na Tolminskem pa 32,2% planin beležile padec. Očitno je to odraz neugodnega položaja mlečnih planin zlasti v Bohinju in tudi na Tolminskem, boljši razvoj pa doživljajo mlečne planine na območju Karniških Alp, na Kobaridskem in ovčje planine na Bovškem planinskem območju. Po drugi strani pa je ravno Tolminsko tisto območje, kjer smo registrirali največ (42,1%) novih planin. Obenem pa je Tolminsko edino območje, kjer število planin s padcem števila živine presega število tistih s porastom. Primerjave lahko zaključimo s ugotovitvijo, da je tako veliko število planin s porastom števila živine v zadnjem desetletju treba pripisati zvečanju števila nemlečne živine, ki ne rabi vsakodnevnih volke, za nove planine pa lahko postavimo trditev, da so praviloma v nižjih legah in tudi prometno se povečini ugodnoizstopne.

Zanimiva je tudi primerjava gibanja števila živine glede na lastništvo planin. Planine, ki so v družbeni lasti je 65%, v zasebni lasti jih je 27,3%, ostale (7,2%) pa so planine, ki so

delosa v zasebni in delosa v družbeni lasti. Planine, ki so v družbeni lasti uporabljajo pašne skupnosti, za katere pa ni mogoče, da so vedno že registrirane na občinskih uradih. Brez organiziranih pašnih skupnosti so nekatere večinoma manjše zasebne planine, vendar se vedno več kmetov odloča za ustanavljanje oziroma registracijo pašnih skupnosti.

Tabela št. 5 nam prikazuje odnos med lastništvom planin in gibanjem števila živine. Porast števila živine je bolj opazen na družbenih (pri 64% planin) kot pa na zasebnih planinah (pri 40% planin). Obratno pa je padec bolj izrazit na zasebnih planinah (pri 26,6% planin) kot pa na družbenih (pri 13,8% planin). Planine, ki so obenem v zasebni in družbeni lasti, pa tvorijo tudi glede gibanja števila živine neko posebno kategorijo. Delno aktivne planine so raven ene vse v družbeni lasti. Kar se tiče novih planin, jih je večina (47,4%) zasebnih, 36,3% je družbenih, 15,8% pa ima dvojno lastništvo.

Problemi pastirskega osebja

Naravnike so navajali in še navajajo kot enega glavnih vzrokov opuščanja planšarstva, pomanjkanje pastirjev in sirarjev. Iz leta v leto je število planinskega personala upadalo, saj je to težko delo, ki se ne ga zlasti mladi isogibali. Pred vojno je bilo na slovenskih planinah čez 1000 oseb. Planšarska opravila so pomenila vir zaslužka socialno ogroženim, kmečkim delavcem, ki so si po vojni raje poiskali stalen zaslužek v neagrarnih poklicih. Leta 1966 je bilo na planinah 435 oseb, leta 1973 pa le še 294. Tudi starostna struktura je bila čedalje slabša. Leta 1973 je bilo kar 85,5% vsega najetega osebja starega nad 50 let, nad 70 let pa 13%.

Zaradi vedno boljšega pomanjkanja pastirjev oziroma zaradi neustreznosti pastirjev (alkoholiki, ljudje brez poklica), se začeli kmečki gospodarji problem reševati tako, da se sami zvrstijo po nekaj dni na planinah, pač glede na to, koliko glav živine ima kdo. Ker pomagajo pasti tudi družinski člani, bi bilo zelo težko podati za danes povsem realno število pastirjev. Lastniki s zelo malo živine dostikrat rajši kar plačajo oseba, ki ostane kak dan dlje na planini.

V tabelah št. 6 in 7 smo tako prikazali le najet (plašan) planinski personal, ki je bil stalno na planini. Gospodarjev, ki so se menjavali na nekaj dni, nismo upoštevali. Upoštevali pa smo tiste gospodarje, ki so bili vsekozi na planini, bili pa so tudi plačani za skrb za vso ostalo živino. Takšnih je bilo 15,6% vsega osebja (tabela 7).

Skupno je bilo 109 najetih planšarjev. Od teh je bilo le 14,6% ženk. Še bolj zanimiva je starostna struktura osebja. 67,1% osebja je bilo starega nad 50 let (leta 1973-85,5%) in 12,9% nad 70 let (leta 1973-15,0%). Čeprav so podatki o starostni strukturi bolj približni (ocene posameznih predsednikov pašnih skupnosti) pa nerda vendar lahko rečemo, da se je najet personal nekoliko pomladil. Gotovo je to tudi odraz današnjih gospodarških težav, za dobrega pastirja pa so lastniki živine marsikje pripravljani tudi dobre plačati.

Večinoma so pastirji še vedno upokojeenci (41,3%), na drugem mestu s 17,4% so različni nesgrarni delavci, ki imajo včasih stalno bivališče tudi več lo km stran v večjih urbanih središčih. Najeto osebje, ki je bilo stalno na planini, je bilo na 48,7% vseh planin. Največ takih planin je na območju Selške doline (100%) in Srednjih Karavank (96,1%), kjer le ena sama planina ni imela najetega personala. Nad polovico planin s najetim osebjem je na Bohinjskem in Bovškem planinskem območju ter na območju Blejskega

Tabela št. 6 : STAROSTNA IN SPOLNA STRUKTURA NAJETEGA PASTIRSKEGA OSEBJA 1982/83

Ločeno po spolu	S t a r o s t																Skupaj			
	nad 20		20-29		30-39		40-49		50-59		60-69		70-79		80 in več				ni znano	
	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž	M	Ž
	1	1	4	1	3	-	16	5	25	2	29	3	8	3	2	1	5	-	93	16
Skupaj	2		5		3		21		27		32		11		3		5		109	
%	1,8		4,6		2,7		19,3		24,8		29,4		10,1		2,8		4,6		100,0	

Tabela št. 7 : POKLICNA(SOCIALNA) STRUKTURA NAJETEGA PASTIRSKEGA OSEBJA 1982/83

Poklicna (socialna) struktura	št.	%
Upokojenci	45	41,3
Neagrarni delavci	19	17,4
Preživitkarji, kmečki člani družine (gospodinje in kmetijski delavci)	11	10,1
Brez poklica	3	2,7
Ni znano	14	12,8
Kmečki gospodarji	17	15,6
S k u p a j	109	100,0

kota in Dobrav. Skupno je bilo letos 25 (10,7%) planin, kjer so se menjavali samo lastniki živine brez najetega osebja, kar 92 ali 40,6% vseh planin pa je bilo brez pastirkega osebja. Lastniki si pomagajo tako, da dajejo na planine krave s teleti vred, ali pa večinoma mlečna živina ostaja doma, na planinah pa gre le jelova živina.

Dostopnost in opremljenost planin

Dobra prometna dostopnost in opremljenost planine s ustreznimi pastirskimi objekti (hlevi, kočani za pastirje, nepajališči, ograje itd.) sta nujsa pogoja za uspešno funkcioniranje planine. Danes je kar 70,5% vseh planin dostopnih vsaj s traktorjem, če že ne s dobro cesto za kamionski prevoz (tabela št.8). Čeprav so podatki o letu izgradnje ceste nekoliko natežni, smo kar za 34,6% planin ugotovili, da so dobili prometno povezavo vsaj s traktorjem v sedanjih 10 letih. Najbolje so prometno dostopne občine Raške grupe, Blejskega kota in Dobrav, Menine in Savinjsko planinske občine. Pod polovico planin je dostopnih s ceste ali s traktorjem na Bohinjskem in Solinskem območju. Nadaljnje propadanje planšarstva v Bohinju lahko gotovo utemeljimo tudi z najslabšo prometno dostopnostjo. Zanimivo je, da je kar 49,1 vseh planin dobilo ugodnejšo prometno povezavo s dolino šele v zadnjem desetletju. Takšnih planinskih območij, kjer je nad polovico planin dobilo povezavo s dolino v zadnjem desetletju, je kar 8 od vseh 13. Kljub temu, če so podatki verjetno nekoliko pretirani, pa nam razodevajo velik pozitivni zasuk, ki se je izvršil v zadnjem desetletju.

Fri evidentiranju pastirskih koč in hlevov na planinah smo pozornost poleg drugega posvetili tudi novogradnjam ali vsaj kompletnim adaptacijam pastirskih koč in hlevov. Vojvoda (1975)

Tabela št.8: ŠTEVILO PLANIN PO PLANINSKIH OBNOČJIH 1982/83 GLEDE NA DOSTOPNOST PLANINE, NOVOGRADNJE, TURISTIČNE OBJEKTE NA PLANINI TER OSKRBO Z ELEKTRIKO IN VODO

Planinsko obnočje	Dostopnost planine		Pastirski obj.		Turistič.obj. na planini		oskrba z elektriko (agregat)		Zadovolj. oskrba z vodo		Skupaj		
	cesta traktor	zgrajena po letu 1973	zgrajen.pol. 1975 ali obnov.		št.	%	št.	%	št.	%			
			št.	%									
Bohinjsko	11	42,3	6	23,1	-	-	21	80,8	5	19,2	17	65,4	26
Tolmainsko	20	64,5	13	41,9	6	19,4	1	3,2	7	22,8	28	90,3	31
Kobariško	7	77,8	4	44,4	3	33,3	4	44,4	3	33,3	8	88,8	9
Sovško	3	50,0	-	-	1	16,7	2	33,3	1	16,7	4	66,7	6
Baška grega	2	100,0	1	50,0	1	50,0	-	-	2	100,0	1	50,0	2
Dolinsko	8	47,1	1	5,9	-	-	3	17,6	-	-	15	88,2	17
Bled in Dobrave	25	89,3	12	42,8	4	14,3	12	42,8	-	-	16	57,1	28
Selška dolina	4	100,0	-	-	1	25,0	2	50,0	3	75,0	4	100,0	4
SV Karavanke	8	100,0	6	75,0	-	-	2	25,0	2	25,0	6	75,0	8
Srednje Karavanke	16	57,1	9	32,1	3	10,7	10	35,7	-	-	21	75,0	28
Jezersko in Kamniške Alpe	9	64,3	6	42,9	1	7,1	6	42,9	4	28,6	12	85,7	14
Menina	14	93,3	1	6,7	1	6,7	3	20,0	-	-	11	75,3	15
Savinjsko	38	82,6	22	47,8	2	4,3	13	28,3	3	6,5	44	95,6	46
	165	70,5	81	34,6	23	9,8	79	33,8	30	12,8	187	80,0	234

ugotavlja, da je bil v razdobju 1966-1973 zgrajen na vseh planinah samo en nov hlev. Z veseljem lahko ugotovimo, da se v zadnjem desetletju kar na 23 planinah (9,8% vseh planin) pojavili novi hlevi, koče ali skupni objekti, ali pa so bili stari in dotrajani res temeljito obnovljeni. Vsekakor to priča o oživiljanju planšarstva na mnogih območjih. Največ novogradenj je bilo na Tolminskem.

Poleg druge opremljenosti smo proučili tudi oskrbe z elektriko (lahko je samo agregat), ki je na 12,8% planin. Pri oskrbi z vodo se na voljo bolj približni podatki, ki kažejo, da ima 80% planin kolikor tolike zadovoljivo oskrbo z vodo (tabela št.8).

Opraviła na planini

Posebno pozornost smo namenili opraviłom na planini, kar je prikazano na tabeli št.9. O skrbi za živino ter predelavi mleka je bilo že govora. Danes sirijo še na 50 (21,4%) planin, na 13 (5,6%) planinah pa je organiziran prevoz v dolino. V te številke so nekatere planine vštete dvakrat, saj del osebja mleko predeluje na planini, del pa ga prepusti organiziranemu prevozu v dolino. Največ mleka predelujejo danes na Bovškem (na 83,3% planin). Vojvoda (1975) ugotavlja, da so leta 1973 le malokje gnojili. Današnje stanje nam kaže, da so delno vsaj malo gnojili na polovici planin, vsaj malo pa so planine krčili in čistili na 61,5% planin. Gotovo je, da se planine še dalje zaraščajo, toda v primerjavi s stanjem pred lo leti gre gotovo za napredek. Poleg gnojenja in čiščenja smo spremljali tudi druga večja dela na planini. Tu niso mišljena le popravila ali novogradnje hlevov ali koč, ampak gre tudi za ureditev ograj, izgradnje cest, ureditev napajališč in druga večja opravila, ki poleg veliko živega dela zahtevajo tudi finančna sredstva ali vsaj večjo pomoč v materialu. Pri vseh teh večjih delih smo spraševali

Tabela št.9: ŠTEVILO PLANIN PO PLANINSKIH OBMOČJIH 1982/83 GLEDE NA SKRB ZA ŽIVINO, PREDELAVO MLEKA, OPRAVILA NA PLANINI IN PERSPEKTIVE PLANINE

PLANINSKO OBMOČJE	Skrb za živino				Predelava mleka				Opravila na planini				Večja druga dela		Perspektive planine				Skup.						
	občasno		vsak dan		najeta del.sila		sirijo na planini		organiz. prevoz		gnojenje		čiščenje		v pret. 3 l.		v prih. 3 l.			ugodne-razširj.		stagna-cija		slabe propad.	
	št.	%	št.	%	št.	%	št.	%	št.	%	št.	%	št.	%	št.	%	št.	%		št.	%	št.	%	št.	%
Bohinjsko	6	23,1	5	19,2	15	57,7	9	34,6	3	11,5	6	23,1	7	26,9	7	26,9	7	26,9	8	30,8	8	30,8	10	38,5	26
Tolminsko	14	45,2	8	25,8	9	34,6	16	51,6	2	6,4	17	54,8	19	61,3	19	61,3	18	58,1	13	41,9	17	54,8	1	3,2	31
Kobariško	1	11,1	4	44,4	4	44,4	4	44,4	5	55,5	2	22,2	4	44,4	8	88,8	8	88,8	5	55,6	4	44,4	-	-	9
Bovško	1	16,7	1	16,7	4	66,7	5	83,3	-	-	1	16,7	1	16,7	4	66,7	3	50,0	3	50,0	2	33,3	1	16,7	6
Baška grapa	-	-	2	100,0	-	-	-	-	1	50,0	2	100,0	2	100,0	2	100,0	1	50,0	2	100,0	-	-	-	-	2
Dolinsko	11	64,7	-	-	6	35,2	-	-	-	-	4	23,5	13	76,5	12	70,6	10	58,9	8	47,1	6	35,3	3	17,6	17
Bled in Dobrave	6	21,4	-	-	22	78,6	2	7,1	-	-	12	42,9	11	39,3	13	46,4	9	32,1	14	50,0	6	21,4	8	28,6	28
Selška dolina	-	-	-	-	4	100,0	-	-	-	-	3	75,0	4	100,0	3	75,0	4	100,0	1	25,0	3	75,0	-	-	4
SV Karavanke	6	75,0	-	-	2	25,0	-	-	-	-	7	87,5	8	100,0	8	100,0	7	87,5	3	37,5	5	62,5	-	-	8
Srednje Karavanke	1	3,6	-	-	27	96,4	6	21,4	2	7,1	18	64,3	18	64,3	16	57,7	21	7,1	27	96,4	-	-	1	3,6	28
Jezersko in Kamniške Alpe	5	35,7	5	35,7	4	28,6	7	50,0	-	-	13	92,9	11	78,6	10	71,4	9	64,3	7	50,0	6	42,9	1	7,1	14
Menina	14	93,3	-	-	1	6,7	-	-	-	-	10	66,7	14	93,3	4	26,7	7	46,7	9	60,0	4	26,7	2	13,3	15
Savinjsko	30	65,2	-	-	16	34,8	1	2,2	-	-	23	50,0	32	69,6	15	32,6	21	45,7	29	63,0	14	30,4	3	6,5	46
	95	40,6	25	10,7	114	48,7	50	21,4	13	5,6	118	50,4	144	61,5	121	51,7	125	53,4	129	55,1	75	32,1	30	12,8	234

tudi za bodoče načrte v naslednjih 3 letih. Pri vseh opraviilih in tudi večjih delih v preteklosti in prihodnosti se je najslabše (rezen predelave mleka) odrezalo Bohinjsko planinsko območje, ki je pokazalo tudi na večji padec števila živine. Drugeče pa so večja dela opravljali v preteklih 3 letih ali pa jih bodo opravljali na približno polovici planin.

Bodoče perspektive planin

Ocene o bodočih perspektivah posameznih planin so seveda zelo subjektivne in jih je treba jemati le kot orientacijske (tabele 9). Po teh ocenah, ki so jih dajali lastniki živine, ima delež najslabše perspektive zopet Bohinjsko planinsko območje, kjer naj bi kar 36% planin tudi v bodoče grozilo propadanje. Na drugem mestu je območje Blejskega kota in Dobrav, vendar je treba pripomniti, da smo tu všteli danes le delno aktivne planine, saj se drugače planšarstvo na zares aktivnih planinah zelo dobro drži. Perspektive "rezbirjanje" oziroma "stagnacijo" pomenijo ugoden bodoči razvoj. Tudi pod prvo oznako se marsikje skriva stagnirane števila živine v bodoče, vendar je to število dovolj veliko, da pomeni čvrsto obliko izrabe gorskega planinskega prostora.

Turizem in rekreacija na planinah

Šbirjenjem industrializacije in urbanizacije po drugi svetovni vojni je stalno naraščala potreba urbaniziranega prebivalstva po izrabi prostega časa v naravi. Večinoma lahko pristočasovne aktivnosti, ki so začele predirati na planine in povzročati njihovo preobrazbo, uvrstimo med športno-rekreacijske aktivnosti. Planinstvo, ki je kljub izredno širokemu razmahu v Sloveniji še vedno v porastu, se je v glavnem orientiralo na visoko ležeče planine med gozdno mejo, ki pa so danes iz razumljivih vzrokov že pretežno opuščene. Niže planine so postale zanimive predvsem za krajši oddih v naravi, sprehejanje, piknike, gobarjenje in seveda tudi smučanje. Turno smučanje je vezano predvsem na med gozdno mejo

ležeče planine.

Interes urbanega prebivalstva pa preživljanju prostega časa izven urbanih središč na prometno dostopnih planinah se je odrazil v izgradnji sekundarnih počitniških bivališč, počitniških domov, izrabljanju pastirskih stanov tudi s turistično funkcijo, v izgradnji hotelov ter smučarskih naprav.

Vse te nove dejavnosti pa vnašajo v ekološko zelo občutljiv gorski svet vrsto novih problemov. Nove dejavnosti spreminjajo funkcije nekdanjih planin, ne pomenijo pa oživljanja tradicionalne oblike izrabe.

Te nove dejavnosti se v največji meri naslanjajo na kulturno pokrajino in so izraziti porabniki prostora. Na drugi strani pa se planinsko pašništvo predstavlja predvsem kot negovalec kulturne pokrajine. Moč oživljanja planšarske funkcije s turizmom se je precejevala. Dejansko stanje nam kaže drugačno sliko.

Pri naši raziskavi smo sicer evidentirali tudi vse turistično-rekreacijske objekte na planinah kot so vikendi, počitniški domovi, pastirski objekti v najemu turistov, planinski domovi, gostinski objekti, žičnice in vlečnice, kot tudi zasledovali razne tipe rekreacijskih aktivnosti. Ker pa je za točno število teh objektov potrebno opraviti podrobno kartiranje nekaterih turističnih žarišč, bo to potrebno opraviti v naslednji fazi raziskave.

Turistično-rekreacijske objekte smo zasledili na 79 planinah, kar znaša 33,8% vseh planin (tabela 8). Rekreacijska aktivnost pa se odvija še na večih planinah. Opažanja na terenu pa so nam tudi potrdila, da vplivi turizma predstavljajo v marsičem notež faktor za lastnike živine. Predvsem je treba omeniti, da je največ turizma (na 80,6% planin) ravno v Bohinju, kar pa planinskega

gospodarstva očitno ne rešuje.

Zaključek

Planinsko gospodarstvo, ki je zaradi sprememb po drugi svetovni vojni doživljalo čedalje hujše propadanje, je v zadnjem desetletju začelo spreminjati svoj negativni trend razvoja. Kakor po eni strani lahko zasledujemo še nadaljnje propadanje posebnih elementov te tradicionalne oblike izrabe prostora, smo na drugi strani priča novim velikim pozitivnim impulzom, ki govore, da se je tak razvoj v marsičem obrnil čisto v drugo, to je v pozitivno smer. Prometno oddaljene in neperspektivne ter tudi manjše in slabše produktivne zasebne planine se ponekod opuščajo, vendar smo po drugi strani priča ponovnemu pasenju na še opuščeni planinah in celo nastajanju novih planin. Pričakovati je, da se bo nastajanje novih planin še nadaljevalo.

Problemi s planinskim personalom ostajajo podobni kot pred leti. Pri številu mlečnih planin oziroma številu mlečne živine na planinah žal ne moremo govoriti o pozitivnemu preokretu. Nasprotno pa lahko trdimo, da se je planšarstvo preusmerilo na jalovo govedo in na ovce, ki ne rabijo pastirje, saj lahko beležimo velikanski porast števila tovrstne živine na planinah. O velikih pozitivnih premikih nam govorijo tudi podatki o velikem napredku pri prometnih povezavah planin z dolino, o novogradnjah pastirskih objektov in rednejšem in skrbnejšem vzdrževanju planin.

Vzroke za vse to je treba iskati v spremenjenem odnosu do kmetijstva v zadnjih letih, to je v strokovni in materialni podpori, ki jo dobivajo pašni interesanti, predvsem pa tudi v večji rentabilnosti šivinoreje in tudi planinskega planšarstva. Višje odkupne cene mesa so ob slabšanju gospodarskih razmere v zadnjih letih stimulirale celo nekmetško prebivalstvo, da se je začelo ukvarjati s to obliko gospodarjenja. Ugodne perspektive planšarstva so se

začele povsod tam, kjer na planinah pasejo živali, s katerimi je manj dela kot s kravami in katerih pridelki imajo na trgu ceno, ki zadovoljuje proizvajalce.

Turistično-rekreacijska dejavnost je v marsičem posegla na planine in včasih skoraj povsem preobrasila njihovo funkcijo, toda v interakcije s planšarstvom skoraj nikjer ni stopila. Vzroke za današnje oživljanje planšarstva ni moč iskati v interakciji med porabniki prostora in negovalci kulturne pokrajine, ampak so za to odločilni drugi vzroki.

Viri in literatura

1. M. Bertonec: Kam, bohinjsko planšarstvo? *Sodobno kmetijstvo*, letnik 7, štr 4/1974.
2. M. Bertonec: Ali lahko pričakujemo oživitve našega planšarstva, *Sodobno kmetijstvo*, letnik 13, št. 2/1980.
3. M. Bertonec: Planšarstvo v Bohinju nazaduje, *Sodobno kmetijstvo*, letnik 14, št. 9/1981.
4. M. Bertonec: O planšarstvu in gozdni paši, *Sodobno kmetijstvo*, letnik 16, št. 1/1983.
5. E. Čeršek: Planine v južnih Kamniških Alpah, *Geografski vestnik*, Ljubljana 1948-49.
6. V. Fajgelj: Planine v vzhodnem delu Savinjskih Alp, *Geografski vestnik*, Ljubljana 1953.
7. S. Ilešič: Planine ob dolnji Zilji, *Geografski vestnik*, Ljubljana 1950.
8. B. Jordan: Planine v Karavankah, *Geografski vestnik*, Ljubljana 1945.
9. M. Klemenčič, I. Piry: Revitalizacija planinskega pašništva na Tolminskem, IGU, Ljubljana 1978.
10. V. Klemenčič: Die geographische Probleme der Almwirtschaft in Jugoslawien, *Almgeographie, Forschungsberichte* 4, Wiesbaden 1964.
11. A. Melik: Planine v Julijskih Alpah, *Dela I SAZU*, Ljubljana 1950.
12. A. Pirc: Gospodarski pojem planine na Slovenskem, *Geografski vestnik*, Ljubljana 1954.
13. I. Piry: Preobrazba gorskega sezonsko pastirsko poseljenega slovenskega etničnega področja zunaj SR Slovenije, IGU, Ljubljana 1977.
14. T. Robič, V. Schimberger: Problematika planin in pomen planinske paše v prehrani govedi in ovac. Razvojne možnosti in proizvodne usmeritve v živinoreji, *Kmetijski inštitut Slovenije, Prikazi in informacije*, Maribor 1983.

15. J. Spiller-Huys: Planšarstvo in kmetijstvo na naših planinah, Ljubljana 1926.
16. M.Vojvoda: Spreminjanje gospodarskih funkcij in fiziognomije sezonsko poseljenega pasu v slovenskih Alpah, IGU, Ljubljana 1967.
17. M.Vojvoda in L.Tončič: Preobrasba gorskega sezonsko pastirsko poseljenega področja Slovenije, IGU, Ljubljana 1975.
18. Podatki, zbrani z anketiranjem pri predsednikih pašnih skupnosti in zasebnih lastnikih planin.
19. Podatki zbrani na občinah in kmetijskih združenjih.
20. Analitično gradivo študentskega raziskovalnega tabora v Lučah, 1973, kjer so sodelovali študentje geografije: Dovž Franci, Zmago Drole, Slekovec Eva, Irena Gantar, Gabrovec Matej in Uroš Horvat.